ÄR SKOLAN FRI FRÅN TOBAKSRÖK?

- En kartläggning av Hallands gymnasieskolor

LÄNSSTYRELSEN
HALLANDS LÄN

Länsstyrelsen i Hallands län
Meddelande: 2013:15
ISSN: 1101-1084
ISRN: LSTY-N-M--2013/15—SE

Författare: Jessica Persson
Bild: Jessica Persson/Statens Folkhälsoinstitut
Tryckt på Länsstyrelsens tryckeri, Halmstad, 2013

Sammanfattning

Cigarettrökning är en av våra största hälsorisker och kan leda till en mängd olika sjukdomar samt för tidig död. De flesta dagligrökare börjar röka innan de uppnått myndig ålder. Skolans värld är den gemensamma nämnaren för barn och ungdomar och skolan har därför en viktig uppgift att skapa goda förutsättningar för att eleverna ska vara rökfria. Tobakslagen är en skyddslag som bland annat begränsar rökning på vissa platser. Det är enligt lag inte tillåtet att röka på skolgårdar. Flera kartläggningar runt om i Sverige visar dock att rökning förekommer i hög utsträckning på skolgårdarna.

Denna rapport bygger på en kartläggning av gymnasieskolor i Hallands län som genomfördes våren 2013 och ger en uppfattning om i vilken utsträckning rökning förekommer i länet. Rapporten ska användas som ett underlag i Länsstyrelsens fortsatta arbete med att stötta kommuner och lokala aktörer i deras tobaksförebyggande arbete.

Resultatet visar att rökning förekommer på de flesta gymnasieskolor i Halland. Det är främst eleverna själva som röker på skolgårdarna. Samtliga skolor förmedlar rökförbudet, de flesta både muntligt och skriftligt. Samtidigt står det askkoppar eller andra kärl som används för fimpar utplacerade på och runt skolgårdarna, vilket kan sända dubbla budskap.

Skolpersonalen tycker att frågan är viktig och försöker på många sätt att få eleverna rökfria, men uppger att ingenting fungerar. De vill ha ett bättre verktyg för att komma tillrätta med problemet. Flera skolor lägger ner ett stort arbete på att avvisa rökande elever ut från skolgårdarna för att skydda icke rökande elever. Denna strategi tycks bara förflytta problemet och strider dessutom mot lagen.

För att komma tillrätta med problemet krävs att skolorna har en tydlig policy som följs. Det krävs också ett långsiktigt förebyggande arbete med flera parallella åtgärder där lärare, elever och föräldrar samverkar och är delaktiga i processen. Skolledningen måste tydligt markera vikten av att arbeta med rökfria skolor.

Innehållsförteckning

Inledning 1

Tobakens hälsorisker 1

Ungdomars tobakskonsumtion 1

Risk- och skyddsfaktorer 2

Bakgrund 2

Lagstiftning 2

Styrdokument kring tobaksprevention 2

Skolans roll 3

Kommunens roll 3

Länsstyrelsens roll 3

Tidigare kartläggningar över rökfria skolmiljöer 4

Syfte 5

Metod 5

Resultat 6

Förekomst av rökning 6

Förhållanden som kan göra rökförbudet otydligt 8

Information om rökförbudet 9

Skyltar på skolområdet 9

Policy eller annat skriftligt material 10

Diskussion 12

Slutsats 14

Referenser 15

Bilaga 1: Informationsbrev till skolorna

Bilaga 2: Observationsprotokoll

Inledning

Tobakens hälsorisker

Rökning kan leda till ett stort antal olika sjukdomstillstånd varav hjärt- och kärlsjukdomar samt olika cancerformer är de vanligaste. I Sverige dör ca 6 600 personer per år på grund av tobaksbruk. Passiv rökning ger samma sjukdomar som rökning, men i lägre omfattning (Statens Folkhälsoinstitut 2013).

Unga rökare är mer känsliga för tobakens effekter än vad vuxna är och riskerar dessutom att på kort sikt drabbas av problem såsom minskad lungfunktion med astma, hosta och andnöd som följd. Dessutom går det fortare och krävs färre cigaretter hos unga för att etablera ett nikotinberoende (Statens Folkhälsoinstitut 2013).

Ungdomars tobakskonsumtion

Enligt Statens Folkhälsoinstituts (2011) beräkningar anses minst 15 000 ungdomar i Sverige börja röka innan de uppnått myndig ålder. Förra året uppgav 39 % av tjejerna och 34 % av killarna i år 2 på gymnasiet att de röker mer eller mindre regelbundet. Andelen som uppgav att de röker dagligen var 11 respektive 8 procent (CAN 2013).

Debutåldern för när ungdomar börjar testa cigaretter har stigit. Vanligast är det att börja röka vid 15-års ålder. En studie på 17-åriga ungdomar visar att 20 % testat sina första cigaretter redan innan 14- års ålder, 31 % vid 14-15 års ålder och 15 % vid 16-17 års ålder, övriga 34 % av 17-åringarna har aldrig testat cigaretter (Statens Folkhälsoinstitut 2010).

Under en lång period har rökning bland ungdomar minskat, men de senaste årens studier visar på att trenden vänder uppåt igen. Ökningen ligger främst bland killar samtidigt som andelen rökande tjejer är oförändrad. Nationellt sett har andelen tjejer som röker dagligen varit några procent högre än andelen killar (Statens Folkhälsoinstitut 2013).

En del studier från Halland visar på skillnader från riket gällande fördelningen mellan tjejer och killar. LUPP-undersökningen[1] i Halmstad kommun (2012) samt Laholms kommun (2013) visar att andelen killar som röker är fler än andelen tjejer, alltså omvänt mot riket. En annan undersökning med statistik från folktandvården inom Region Halland (2013) visar att tjejer i länet röker i högre utsträckning än killar.

Bland 16-åringar är Falkenberg den kommun med flest rökande tjejer, nästan 6 % och Hylte kommun har flest rökande killar drygt 6,5 %. Varbergs kommun är den enda kommunen där andelen rökare bland båda könen minskat under senaste åren (Region Halland 2013).

I nationella undersökningar uppger knappt 95 % av eleverna i år 2 på gymnasiet att rökning förekommer på skolans område. Vidare uppger 35 % av eleverna att det finns vuxna som inte ingriper när de ser att någon röker. En tredjedel av eleverna är felinformerade eller helt oinformerade om vilka regler som gäller (Statens Folkhälsoinstitut 2010).

[1] LUPP - Lokal uppföljning av ungdomspolitiken. www.ungdomsstyrelsen.se/lupp (2013-05-29)

Risk- och skyddsfaktorer

Det finns många faktorer som påverkar om och när ungdomar börjar röka. Ett systematiskt arbete med att utveckla elevernas sociala och känslomässiga färdigheter minskar risken för negativa beteenden som exempelvis tobaksbruk. Vuxna förebilder som sätter tydliga normer och regler samt uttalade förväntningar från omgivningen är viktiga skyddsfaktorer, liksom en känsla av tillhörighet och att vara uppmärksammad. Omvänt är vantrivsel, brist på struktur och tillåtande attityder från omgivningen stora riskfaktorer. Tillgängligheten på cigaretter både i hemmet och i handeln, både legala och illegala är en stor riskfaktor (Statens Folkhälsoinstitut 2011).

Enstaka faktorer påverkar inte beteendet i hög grad men en kombination av flera faktorer utgör en stor risk eller omvänt skydd. Därför är det viktigt att i förebyggande syfte arbeta med flera parallella åtgärder samtidigt. För att lyckas med ett tobakspreventivt arbete bör skolan inrikta sig på att skapa ett gott skolklimat där elever och vuxna känner sig trygga och sedda. Skolan bör utforma en policy med enhetliga rutiner för hur eventuellt tobaksbruk ska hanteras samt undervisa i hälsa, attityder och känslor kring tobaksbruk (Statens Folkhälsoinstitut 2011).

En Tobakspolicy kan vara ett bra verktyg för att skapa en normalisering och en social acceptans. En förutsättning är att alla berörda är införstådda med policyn och att den följs. Vid framtagande av en tobakspolicy bör alla berörda, personal, elever och även föräldrar göras delaktiga och få komma med synpunkter och erfarenheter. Det är viktigt att skolledningen markerar att arbetet är viktigt och skall prioriteras och att processen får ta lite tid så att alla aspekter hinner beaktas och bearbetas (Statens Folkhälsoinstitut 2011).

Bakgrund

Lagstiftning

Tobaksbruk och exponering för tobaksrök medför hälsorisker och olägenheter och har därför begränsats i lagstiftning. Tobakslagen (1993:581) innehåller bland annat begränsning av rökning på vissa platser både inom- och utomhus (1§). Rökning är förbjudet inomhus i lokaler som är avsedda för barn och ungdomsverksamhet samt utomhus på skolgårdar och motsvarande områden utomhus (2§).

Som barn och ungdomsverksamhet räknas daghem, förskola, fritidshem, grund- och gymnasieskola samt fritidsgårdar, lägerskola och liknande. Lagen gäller alla utrymmen där eleverna regelbundet vistas samt där eleverna kan ha anledning att tillfälligtvis vistas. Följaktligen är också personal-utrymmen inräknade. Förbudet gäller alla personer som vistas på området och gäller dygnets alla timmar alltså även om lokalen har annan verksamhet på kvällar eller helger. Det finns ingen möjlighet att hänvisa rökare till särskilda platser varken på eller utanför skolans område eftersom dessa platser då automatiskt kommer att räknas till skolans område (Handbok Tobakslagen 2009).

Styrdokument kring tobaksprevention

Sverige är ansluten till Världshälsoorganisationens ramkonvention om tobakskontroll (WHO 2003), vilket innebär att lagar och förebyggande arbete ska anpassas till dessa internationella artiklar. Artikel åtta i konventionen behandlar ofrivillig exponering av tobaksrök och de länder som är anslutna till konventionen har åtagit sig att vidta förebyggande åtgärder för att motverka exponering på allmänna platser.

Svenskt folkhälsoarbete utgår från 11 målområden varav det sista målområdet behandlar tobak. Samhällets insatser ska bidra till att minska tobaksbruket. De tobakspolitiska delmål som behandlar barn och ungdomar är att alla barn ska få en tobaksfri livsstart, antalet ungdomar som börjar röka eller snusa ska halveras och ingen ska ofrivilligt utsättas för tobaksrök (Proposition 2002/03:35).

Den nu gällande strategin för ANDT-frågor[2] (Proposition 2010/11:47) innehåller mål, inriktningar och prioriteringar för samhällets insatser. Regeringen bedömer att insatser för att skjuta upp bland annat tobaksdebuten bör få högre prioritet. Genom samverkan mellan flera områden och aktörer ska möjligheten till en norm- och beteendeförändring ökas. I regeringens åtgärdsprogam för strategin (Regeringskansliet 2013) framgår att åtgärder pågår för efterlevnad och tillsyn av tobakslagens bestämmelser, till exempel när det gäller rökfria skolgårdar. Dessutom uppmanas Statens Folkhälsoinstitut att fortsätta sitt arbete för att öka antalet tillsynsbesök på skolor i kommunerna.

Skolans roll

Skolverket (2011) har tydligt formulerat i läroplanen att det är skolans ansvar att varje elev har kunskaper om förutsättningar för en god hälsa och att det är rektorns ansvar att eleverna får kunskap om riskerna med tobaksbruk.

Ansvaret för att rökförbudet på skolgårdarna följs ligget på ägaren eller den som disponerar över lokalen (7§). På en Gymnasieskola är det således rektorn som ansvarar för att vidta de åtgärder som behövs för att Tobakslagen (1993:581) ska följas.

Kommunens roll

Kommunen har ansvar för den omedelbara tillsynen av rökfria lokaler, det gäller skolgårdar likaväl som resturanger och andra enligt lag rökfria platser (Tobakslagen 1993:581. 19§).

Efterlevnaden av bestämmelserna kring rökfria miljöer följs i allmänhet bättre än exempelvis åldersgräns, eftersom den sociala kontrollen från allmänheten är hög. Skolgårdar är dock ett undantag. Tillsyn är ett viktigt redskap i tobaksarbetet ute på skolorna. Tillsynen fungerar dels förebyggande genom att öka medvetenheten och kunskapen bland personal och elever ute på skolorna och dels som en yttre inspektion för att se om lagen följs (Statens Folkhälsoinstitut 2010 a).

En tillsynsmyndighet får meddela de förelägganden och förbud som behövs för att lagen ska följas och i ett sådant beslut får ett vite sättas ut (Tobakslagen 1993:581. 20§). Tillsynsmyndigheten ska i första hand försöka få till stånd en frivillig rättelse. I detta fall ska skolan få möjlighet till bättring och först därefter kan ett beslut om föreläggande och eventuellt vite användas (Handbok Tobakslagen 2009). Det finns en dom från Förvaltningsrätten i Karlstad (Mål 386-11) där föreläggande med vite utdömts.

Länsstyrelsens roll

Länsstyrelsen har i uppdrag att arbeta med ANDT-frågor. Länsstyrelsen ska se till så uppsatta mål och handlingsplaner förverkligas, vara länk mellan nationell, regional och lokal nivå, sprida kunskap och nya forskningsrön, samt ta initiativ till nätverk och samverkan inom och mellan offentliga och privata aktörer (Länsstyrelserna u.å). I det förebyggande arbetet utgår Länsstyrelsen från Regeringens

[2] ANDT – Alkohol, Narkotika, Dopning och Tobak

nationella ANDT-strategi "En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken" (proposition 2010/11:47).

Länsstyrelsen ska följa och stötta kommunernas tillsynsarbete samt främja samarbete mellan myndigheter och andra (Tobakslagen 1993:581. 19§).

Enligt Statens Folkhälsoinstituts Länsrapport (2013) bedömer 16 av 21 Länsstyrelser att kommunernas arbete med rökfria skolgårdar är bristfälliga. Kommunernas tillsynsarbete har emellertid ökat men att bara 22 % av alla skolor fått ett tillsynsbesök under 2011 är alldeles för lite.

Tidigare kartläggningar över rökfria skolmiljöer

Flera Länsstyrelser runt om i landet har gjort kartläggningar på skolor i sina kommuner. Alla rapporter som studerats inför denna kartläggning har kunnat konstatera att rökning sker i stor utsträckning på gymnasieskolor. Exempelvis rapporterar Länsstyrelsen i Södermanlands län (2013) att de såg elever röka på samtliga besökta skolor och rökande vuxna på flertalet besökta skolor.

Både Länsstyrelsen Skåne (2012) och Länsstyrelsen Östergötland (2013) såg uttalade rökrutor och/ eller outtalade platser som användes som rökrutor. Vissa skolgårdar hade askkoppar med tryckt symbol, andra hade cementrör eller liknande som användes för fimpar.

På många skolor finns det skyltar som uppmärksammar rökförbudet. Många rapporter visar dock att skyltarna utsätts för klotter eller är gamla och slitna. Skyltar som stod placerade mitt på skolgården tycktes uppfattas som gränsen för var rökförbudet började (Länsstyrelsen Skåne 2012). Rapporten från Länsstyrelsen i Stockholms län (2011) konstaterar att den skolan som enbart hade en förbudsskylt på ett gasolförråd var den skola där rökning tycktes ske i minst utsträckning.

Länsstyrelsen i Hallands län var år 2011 ute på utvalda gymnasieskolor i länet för att observera om skolgårdarna var fria från tobaksrök. Slutsatsen som drogs var att Hallands skolor hade långt kvar till att betraktas som rökfria. En stor mängd fimpar låg på marken på flera skolgårdar. Det fanns askkoppar och cementrör med texten ”Fimpa här” uppställda på och i anslutning till flera skolor. På en gymnasieskola där en tydlig gränsdragning gjorts över skolgården och därmed var rökförbudet gällde hittades cigarettfimpar längsmed hela gränsdragningen, inklusive där elever tvingas passera för att ta sig till och från skolan[3]. Frågan har sedan dess lyfts i flera forum och kommunerna har påbörjat arbetet med att försöka hitta en lösning. Nu görs denna kartläggning dels som en uppföljning för att se om det redan hänt någon förbättring på skolgårdarna och dels som ett underlag för det fortsatt arbete.

[3] Ej publicerat material. För mer information kontakta Länsstyrelsen Halland, Utvecklingsenheten.

Syfte

Denna kartläggning ska ge en uppfattning över om rökning förekommer på länets gymnasieskolor. Resultatet ska ge Länsstyrelsen i Hallands län en övergripande bild, för att utifrån den kunna stödja kommuner och lokala aktörer med det tobaksförebyggande arbetet mot rökfria skolmiljöer.
Följande frågeställningar kommer att besvaras:

* Förekommer rökning på Hallands gymnasieskolor?
* Finns det förhållanden som kan göra rökförbudet otydligt?
* Informerar skolorna om rökförbudet?
* Har skolorna en tobakspolicy och vad innehåller de?

Metod

Samtliga 29 gymnasieskolor i Hallands län, 11 kommunala och 17 fristående, besöktes i månadsskiftet april/maj 2013.

Ungefär en vecka innan kartläggningen påbörjades skickades ett informationsbrev ut till skolorna (Bilaga 1). Brevet innehöll information om att ett oanmält besök skulle genomföras samt i vilket syfte. I brevet informerades om att en återkoppling skulle ske efter genomförd kartläggning. Vid besöket användes ett observationsprotokoll som riktlinje (Bilaga 2). Vid framtagandet av protokollet användes folkhälsoinstitutets tillsynsprotokoll som grundmall[4]. Protokollet användes som en checklista för att observera liknande saker på samtliga skolor för att senare kunna jämföra resultatet. Som dokumentation togs bilder på cigarettfimpar, rökförbudsskyltar och askkoppar. Inga bilder togs på personer.

Innan kartläggningen påbörjades kontaktades skolans reception eller någon i skolpersonalen och informerades om att skolan hade besök. Själva kartläggningen tog i snitt 30 minuter. På de skolor där rektorn eller skolledningen fanns på plats under besöket togs tillfälle i akt att byta några ord och ta del av eventuell tobakspolicy. Vid de tillfällen där skolledningen inte var anträffbar vid besöket kontaktades de per telefon eller e-post inom en vecka efter besöket.

Observationsprotokollen från samtliga skolor jämfördes och resultatet presenteras på följande sidor. De tobakspolicys som fanns studerades och jämfördes i möjligaste mån och sammanställs också i resultatet.

Det fanns två skolor som var relativt nyöppnade under kartläggningen, två andra skolor är separata gymnasieskolor men har till viss del gemensamma utrymmen. En skola kommer stänga efter vårterminens slut. Samtliga skolor finns med i resultatet om inget annat anges och alla skolor behandlas separat.

[4] *"Tillsynsprotokoll – rökförbud på skolgården".* www.fhi.se/Tillsyn/Tobak/Tillsyn-rokfria-miljoer (2013-05-29)

Resultat

Gymnasieskolor är i regel öppna områden och det kan vara otydligt vad som räknas till skolgård och vad som är allmän mark. Av 29 besökta gymnasieskolor hade 13 skolor ingen skolgård alls utan bara en entré rakt ut på allmän gångbana. Övriga skolor hade delvis avgränsade områden men med en eller flera ställen där gränsen var otydlig. Många skolor delar byggnader och trappuppgångar med företag och andra verksamheter och har således gemensamma områden utomhus.

Det går inte att se någon säkerställd skillnad mellan kommunala, fristående, större och mindre skolor vad gäller förekomst av rökning eller otydliga budskap om rökförbudet. Samtliga fristående skolor har färre än 500 elever och de flesta kommunala skolorna har fler elever än så. Det finns tendenser att stora kommunala skolor i större utsträckning arbetar mot rökfria skolgårdar och har som strategi att avvisa rökare ut från skolans område och mindre fristående skolor arbetar i större utsträckning mot rökfri skoltid och förmår i högre grad arbeta förebyggande för att eleverna inte ska röka alls.

Förekomst av rökning

På mer än hälften (55 %) av skolorna sågs ungdomar röka inne på vad som enligt lag bör anses vara skolans område. På ett skolbesök sågs en vuxen person röka, som visade sig vara en vikarie, men stod precis utanför skolområdets gräns. I övrigt tycks lärare vara bra förebilder för eleverna och de som röker går en bra bit bort från skolan.

På 19 skolor hittades fimpar och tomma cigarettpaket i betydande mängd, vid fem av dessa var fimparna koncentrerade kring rökvänliga platser såsom askkoppar och andra kärl som användes för fimpar. På tre skolgårdar påträffades enbart ett fåtal fimpar. De skolor där inga fimpar påträffades var centralt belägna skolor utan traditionell skolgård.

Bild 1: En stor mängd fimpar på skolans område som tyder på att skolgården inte är rökfri.

Bild 2: På en del skolor tycks rökning ske i huvudsak på anvisade platser.

Tabell 1: Förekomst av rökning

Fimpar på skolans område	Antal skolor
Ja utspritt på flera ställen	14
Ja vid rökvänliga ställen	5
Fåtal/enstaka	3
Nej fritt från fimpar	3
Ja men oklart om de låg på allmän mark	4
Totalt	29

Rökare på skolans område	Antal skolor
Ja en eller flera som rökte	16
Ingen sågs röka	13
Totalt	29

Många av de som varit kontaktpersoner på skolan vittnar om att det saknar ett bra verktyg för att komma tillrätta med rökning på skolgårdarna och att det är lätt att ge upp eftersom det är tröttsamt att hela tiden påminna eleverna om rökförbudet.

> *”Vi har tjatat, kört iväg, kontaktat föräldrar men ingenting hjälper… det är ingen som orkar säga till längre”*

Många skolor har dragit en gräns för skolans område och avvisar eleverna ut från skolgården när de ser att någon röker. Vissa är nöjda med att ha lyckats få en relativt rökfri skolgård på det sättet. Andra skolor som har haft den strategin har istället dragit på sig andra problem såsom klagande grannar då rökande elever förflyttat sig in på innegårdar och även in i trappuppgångar till närliggande lägenhetshus.

Vid två tillfällen bevittnades när rökande ungdomar fick en tillsägelse av skolpersonal. Vid ena tillfället lämnade ungdomarna skolan fortsatt rökande, vid andra tillfället förflyttade sig ungdomarna ett par meter men stannade när läraren vänt ryggen till. Under ett besök observerades två elever komma ut genom huvudentrén med en varsin cigarett fastklämd mellan läpparna och en tändare i handen, så fort de satt foten utanför tröskeln tände de cigaretterna. Det var vanligt förekommande att både rökare och fimpar syntes helt öppet i motsats till undangömda bakom buskar och runt husknutar.

Bara tre skolområden var tillsynes rökfria. Vid samtal med skolpersonalen i kombination med vad som observerades anses enbart två av Hallands gymnasieskolor ha inga eller ytterst lite problem med tobaksrök. På fyra skolor fanns fimpar på marken men det är oklart om platserna kan räknas till skolans område eller till allmän mark.

Av de skolorna som inte verkar ha några rökare förefaller den gemensamma nämnaren vara antingen avsaknad av en ”rökkultur”, alternativt ett strängt och konsekvent förhållningssätt till rökare.

> *”De äldre eleverna röker inte och det smittar av sig på de yngre, det är helt enkelt inte häftigt att röka här”*

> *”Det är inte lönt att röka på skolgården där lärarna ser dom, lärarna är på dom direkt”*

Nästan alla kontaktpersoner på skolorna uppger att de tycker att rökning är ett viktigt ämne att jobba med och att skolorna arbetar aktivt med förebyggande åtgärder genom skolhälsovården, integrerat i undervisningen, med temadagar och i enskilda samtal med berörda elever och deras vårdnadshavare. Enstaka skolor uppger att de har större problem än rökning som måste prioriteras.

Förhållanden som kan göra rökförbudet otydligt

Det finns en del saker på gymnasieskolorna i länet som kan göra rökförbudet otydligt och till och med uppmuntra till rökning. Tillgänglighet till askkoppar på skolgården kan sända signaler att rökning är okej trots lagen. Bänkar under tak med väl synliga cigarettfimpar kan uppmuntra rökare att sätta sig just där. Rökvänliga miljöer i anslutning till skolan kan skapa problem för de skolor som arbetar för en tobaksfri skoltid och helt vill avråda elever från att röka.

Diagram 1

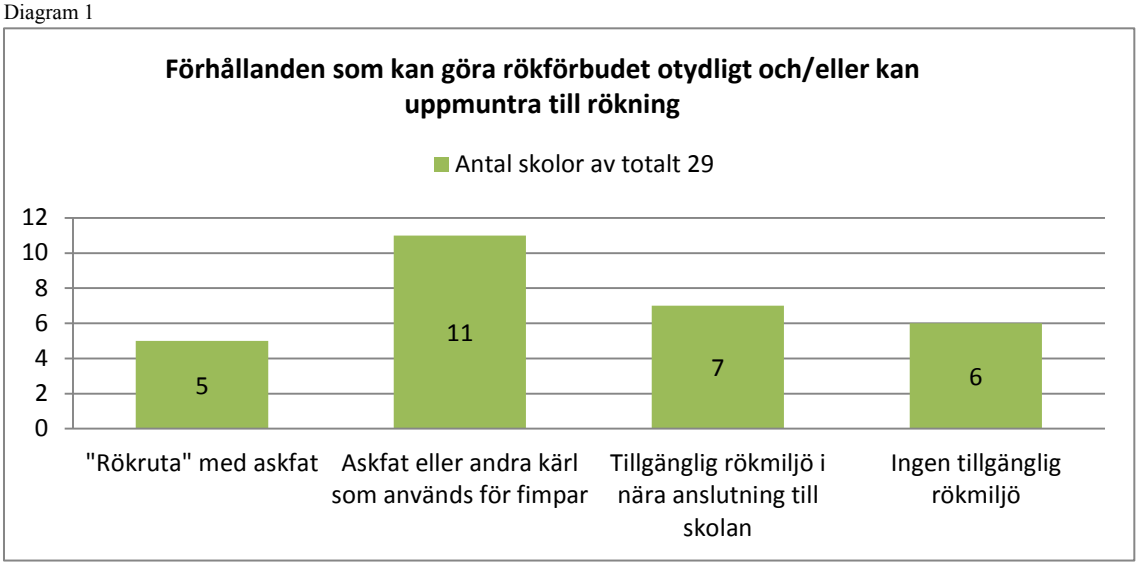

Diagram 1 ovan visar att fem gymnasieskolor har någon form av anordnad plats med askkoppar och bänkar eller väderskydd på eller i anslutning till skolområdet dit eleverna hänvisas för att röka. Elva skolor har kärl av olika slag utplacerade på skolgården eller längs med skolområdets gränser. Exempel på sådana kärl är tomma krukor, cementrör och andra behållare. En del av dessa kärl är tydligt avsedda för cigarettfimpar med text eller symboler. Andra kärl är utplacerade av mindre uppenbar anledning men används av allt att döma för fimpar.

Bild 3: En utplacerad ”rökruta” med både askkopp och väderskydd.

Bild 4: Tunnan är placerad en bit från entrén för att hålla entrén rökfri

Bild 5: Kärl som används för ciggarettfimpar.

Många skolor har rökvänliga miljöer i direkt anslutning till skolan såsom företag eller vuxenutbildningar med askkoppar utplacerade på platser som är lättillgängliga även för eleverna.

Bild 6: Dörren till höger är skolans entré, till vänster om uttagsautomaten sitter en askkopp väl tillgänglig för skoleleverna

Ett par skolor har resturanger med uteserveringar precis i anslutning till skolans entré som periodvis kan utsätta eleverna för cigarettrök.

När frågan ställdes om intilliggande verksamheter utsätter eleverna för cigarettrök uppgav några att det kunde vara risk för det.

> *”Allmänheten som passerar utanför skolan eller genar över området tänker inte på att detta är en skola och det är svårt att komma åt och förklara för dom”.*

Andra konstaterar att det tyvärr snarare är tvärt om, alltså eleverna som utsätter personer runtomkring för cigarettrök. Som tidigare nämnts har några skolor dragit på sig andra problem när de försökt avvisa rökande elever från skolgården. En markant ökning av nerskräpning har skett efter försök att ta bort askkoppar och rökplatser. Klagomål från grannar har inkommit när eleverna förflyttat sig till andra ställen. Det förekommer att skolor inte sett någon annan utväg än att ställa upp askkoppar på väl valda platser och hänvisa eleverna dit.

Information om rökförbudet

Samtliga skolor uppger att de förmedlar rökförbudet på ett eller annat sätt, ofta både muntligt och skriftligt. Därför bör alla, både elever och personal på gymnasieskolorna i Halland vara medvetna om vilka regler som gäller. En av rektorerna säger att frågan tas upp flera gånger varje läsår.

> *”Lärare och elever är väl informerade om vilka regler som gäller men vi kan eventuellt brista i informationen till vikarier som bara är här tillfälligt”*

Skyltar på skolområdet

Två tredjedelar av skolorna har satt upp skyltar som informerar om rökförbudet på en eller flera platser. I de flesta fall är skyltarna placerade på byggnadens dörrar, fönster och/eller fasader. Enstaka skolor har även placerat skyltar mitt på skolgården eller vid infarterna till skolgården. De flesta skyltar är relativt hela och rena.

Av de som inte har satt upp skyltar är det några som uttalar att de gjort ett medvetet val. De tror inte att förbudsskyltar har någon direkt inverkan och har därför valt att arbeta på andra sätt exempelvis med kommunikation.

Bild 7: Exempel på skyltar som påtalar rökförbudet

Policy eller annat skriftligt material

Resultatet nedan bygger på 27 skolor som delat med sig av sin policy eller annat skriftligt material. Resterande två skolor som ingick i kartläggningen uppgav vid första förfrågan att de hade en policy men efter ytterligare en påminnelse inkom aldrig något dokument. De båda skolorna i fråga har inga skyltar om rökförbudet på skolområdet. Data från dessa två skolor är helt uteslutna i följande resultat.

Diagram 2

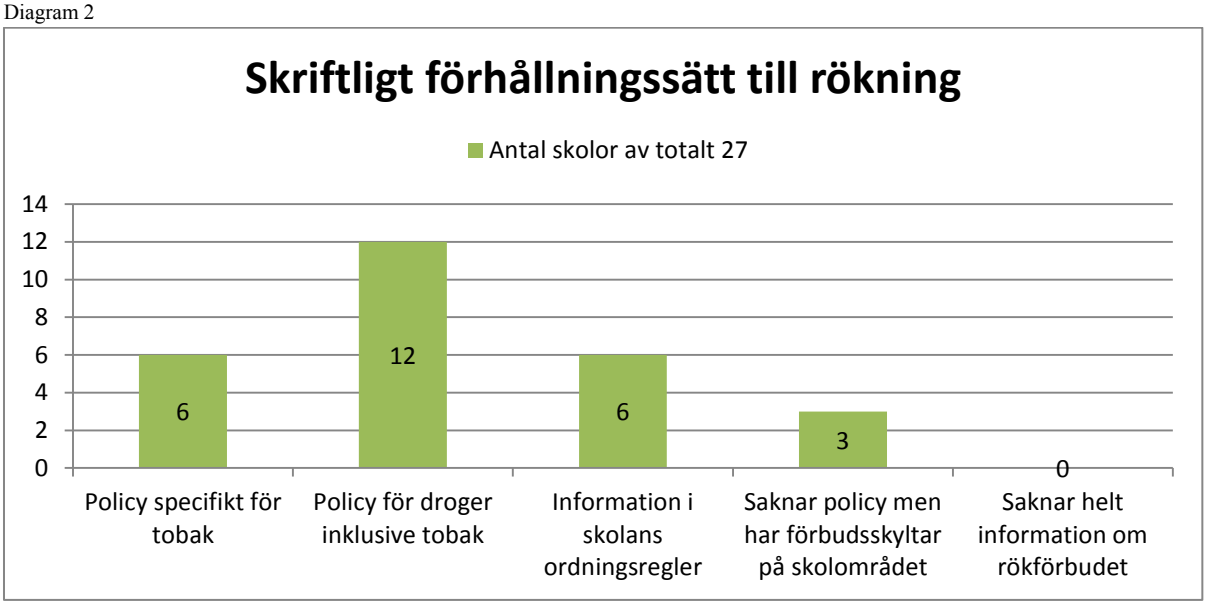

Knappt 90 % av skolorna har någon form av skriftlig information om rökförbudet förutom skyltar, antingen en policy eller ordnings- och trivselregler. De tre som inte har någon policy uppger att de inte har hunnit ta fram en sådan eller att de inte haft problem med rökning och därmed inte haft behov av en policy. En skola har tagit fram en färgglad affisch med information om skolans arbete mot ANT (alkohol, narkotika, tobak). Den innehåller bland annat lagtexten, skolans agerande vid överträdelse och vart eleverna kan vända sig om de själva har problem eller är oroliga för sina kompisar. Ytterligare en skola uppger att de håller på att ta fram något liknande.

De ordningsregler som påträffats består av ett par meningar exempelvis:

> *”Rökning får endast ske utanför skolans område”*

eller lite mer utförligt:

> *”Vi har en helt tobaksfri skola i enlighet med tobakslagen (1993:581). Detta innebär att varken elever eller personal får röka i lokaler, entréer, på grönområden och asfalterade ytor som tillhör skolan. Motsvarande gäller även för snusning”*

På 18 skolor fanns en skriftlig policy varav de flesta inkluderade tobak i en mer övergripande drogpolicy. Samtliga policys innehåller även någon form av handlingsplan för hur skolan ska agera om någon påträffas röka. De vanliga strategierna för hur skolan aktivt ingriper är att eleven avvisas eller uppmanas fimpa, samtal mellan elev och mentor och/eller skolsköterska samt kontakt med vårdnadshavare om eleven är omyndig.

Många skolor saknar som sagt en mer traditionell skolgård. Ett par av dessa skolor anser sig helt sakna skolgårdar då de har sina entréer rakt ut på allmän gata och är tveksamma till om lagen över huvud taget berör dem. Vanligt förekommande åtgärder är att sätta en gräns på exempelvis 50 meter från entrén eller ha rökförbud för elever på hela gatan. En skola skriver dock följande i sin handlingsplan.

> *”Skolan har inget yttre skolområde, endast entré men omyndig elev som påträffas med tobak utanför detta område skall ses som skolans ansvar och därmed skall det rendera i en kontakt med hemmet”*

Några handlingsplaner innehåller förebyggande åtgärder såsom regelbundna hälsosamtal, årliga temadagar som ska anordnas, integrera risker med tobak i undervisningen m.m. En handlingsplan beskriver att den ska omarbetas efter de behov som framkommer av en årlig kartläggning av antalet rökande elever.

Fem skolor delar ut en blankett tillsammans med tobakspolicyn som eleven och vårdnadshavare ska skriva på och som bekräfta att de har tagit del av och accepterar skolans tobaksförbud.

Två av länets sex kommuner har tagit fram en gemensam drogpolicy med en tillhörande handlingsplan som gäller samtliga skolor i kommunen. En tredje kommun är i gång med att ta fram en kommungemensam tobakspolicy.

Diskussion

Alla skolor har olika förutsättningar för att arbeta med tobaksprevention. På skolor med färre elever blir det lättare för personalen att skapa en relation till samtliga elever, personalen vet vad de flesta heter, vilken klass de går i och så vidare. På en skola med nästan 2000 elever är detta inte rimligt. En stark skyddsfaktor från att utveckla negativa beteenden exempelvis rökning är att känna sig uppmärksammad och att vara delaktig. Större skolor kan ha svårare för att skapa gemenskap och delaktighet samt att tillgodose alla elevers behov. Mindre skolor saknar däremot i högre utsträckning skolgårdar och när eleverna lämnar skolans område på rasterna är det svårt att överblicka var eleverna är och vad de gör. Risken med det är att vissa grupper, kanske de med andra riskfaktorer, blir försummade.

Det är värt att reflektera över vilka förutsättningar och svårigheter som finns på respektive skola innan en plan för det förebyggande arbetet utarbetas. Halland har ett antal internatskolor med elevboende i direkt anslutning till skolan. Dessa skolor har fått ta ställning till hur tobaksbruket bland eleverna ska hanteras även utanför skoltid. Skolor belägna i lokaler som kvällstid används för andra verksamheter har det tufft i arbetet med att skydda sina elever mot cigarettbruk.

Nästan samtliga skolor i Halland har rökande elever som röker mer eller mindre inom skolans område. Tobakslagen är en skyddslag som finns till för att skydda barn och ungdomar från cigarettrök och dess skadliga effekter. Lagen ses ofta som en ordningsregel som kräver polisiärt arbete för att hänvisa rökare från ett ställe till ett annat. Resultatet visar att när rökare avvisas från skolans område förflyttas bara problemet till ett annat ställe. De skolor som har någon typ av plats dit rökare hänvisas uppger att den finns för att samla rökarna så att de som vill ska kunna slippa cigarettröken. Det huvudsakliga målet att skydda alla ungdomar tas då inte i beaktande och det förebyggande arbetet med att förhindra ungdomar från att över huvud taget aldrig börja röka åsidosätts.

De flesta elever fyller 18 år under gymnasietiden. Flera skolor nämner att myndiga elever är ett annat dilemma i det tobaksförebyggande arbetet. I flera handlingsplaner som påträffades markerades tydligt att det enbart var omyndiga elevers negativa rökvanor som ledde till en kontakt med föräldrarna. Det fanns ingen specifik åtgärd för myndiga elever. Tobakslagen gäller både barn och vuxna, en myndig elev som röker på skolans område är lika mycket skolans ansvar som en omyndig elev och situationen bör också ha en tydlig åtgärdsplan.

Det är otydligt vad som bör räknas till skolgård och vad som räknas till allmän mark. Vissa skolor delar till och med entré med andra verksamheter. Rökförbudet omfattar de platser som eleverna förväntas besöka eller har anledning att besöka. När rökare hänvisas till en plats utanför skolgården betraktas även denna plats som skolgård eftersom det då indirekt finns en anledning för eleverna att besöka platsen. Infarter, parkeringar, busshållsplatser kring skolan bör kanske också bedömas som skolgård eftersom eleverna har en anledning att vistas där för att kunna ta sig till och från skolan.

Diskussionen om rökfria skolgårdar bör kretsa kring varför vi arbetar för detta, det vill säga för att vi bryr oss om våra barn och ungdomar och vill skydda dem, inte i första hand för att lagen säger så. En plan för tobaksprevention bör inriktas på att eleverna inte ska röka över huvud taget, åtminstone inte under skoltid.

De allra flesta rökare har börjat röka i ungdomsåren. Studier visar att den högsta andel debutanter finns bland 15-åringar. Alltså ligger långt ifrån allt ansvar på gymnasieskolan. ANDT-arbetet måste påbörjas mycket tidigare än så. Det är inte ovanligt att barn börjar experimentera med cigaretter redan i 12-årsåldern. Debutåldern har emellertid ökat och det är en positiv trend. När vi lyckas att hålla ungdomar rökfria genom hela skoltiden är chansen god att de förblir rökfria genom hela livet.

En tredjedel av skolorna har satt upp skyltar på skolan som förmedlar rökförbudet. Skyltarna i sig verkar inte ha någon inverkan på rökfrekvensen. Det kan ändå vara en idé att sätta upp dessa skyltar, som kan erhållas kostnadsfritt, för att markera sitt ställningstagande. Ett förslag är att göra eleverna delaktiga och låta dem utforma skyltar integrerat i de estetiska ämnena och sedan sätta upp dem på skolgården.

De flesta policydokument som fanns på skolorna var samlade policys för alla typer av droger och beroendeframkallande substanser. Tyngdpunkten låg då på skolans agerande i situationer där elever var uppenbart påverkade av illegala droger med anmälningar till polis och socialtjänst som följd. De renodlade tobakspolicys som fanns har mer svårtolkade följder exempelvis tillrättavisande, hälsosamtal och kontakt med vårdnadshavare. Det kan vara lämpligt att separera tobak från andra droger eftersom problemen kräver olika former av handlingsplaner. Ett framgångsrikt arbete med att hålla ungdomar borta från tobak leder dessutom till en markant minskning i användandet av andra typer av droger.

När en skola har utvecklat en ”kultur” där rökning är allmänt förekommande kan det vara svårt att bryta den trenden och skapa en ny normalisering och en social acceptans mot rökning. Det är värt att reflektera över varför ungdomar accepterar rökförbudet inomhus men inte utomhus. Exemplet där två elever tänder sina cigaretter precis efter att ha passerat entrédörrarna på väg ut visar att på något sätt är rökförbudet inomhus accepterat men rökförbudet på skolgården, som borde vara precis lika självklart är inte accepterat. Ett konsekvent arbete under lång tid är nödvändigt för att ändra ”kulturen” och skapa en ny normalisering där rökning inte är socialt accepterad.

Slutsats

Resultatet visar att Hallands gymnasieskolor har ett stort arbete framför sig för att åstadkomma rökfria skolgårdar. På flertalet skolor påträffades fimpar som tyder på att rökning förekommer och på många skolor sågs elever röka. Samtidigt som alla skolor förmedlar rökförbudet är det vanligt förekommande med förhållanden som kan göra rökförbudet otydligt exempelvis askkoppar och andra kärl som används för fimpar.

Av de skolor som har en relativt rökfri skolgård har skolpersonalen i första hand lyckats avvisa eleverna till platser utanför skolans område och därmed enbart flyttat problemet. De få skolor som har haft störst framgång har lyckats skapa en kultur där rökning inte anses vara häftigt.

För att lyckas med ett tobakspreventivt arbete behöver skolorna arbeta med flera parallella åtgärder samtidigt. Exempel på faktorer som kan skydda eleverna från riskbeteenden såsom rökning är en tydlig policy med en handlingsplan som följs, uttalade förväntningar på eleverna, stöd till eleverna i deras sociala och känslomässiga färdigheter, goda förebilder samt minskad tillgänglighet på tobak.

Rektorerna och skolledningen har ett stort ansvar och spelar en mycket viktig roll genom att tydligt visa att rökning inte accepteras och att det förebyggande tobaksarbetet ska prioriteras. Tobakslagen är en skyddslag som finns till för att vi bryr oss om våra barn och ungdomar och vill att de ska må bra och vara friska, inte en fråga om ordningsregler som bestämmer var det är tillåtet/otillåtet att röka. I skolans arbete mot rökning vore det önskvärt att ha en rökfri skoltid som mål och inte enbart fokusera på rökfria skolgårdar eftersom problemet då bara tenderar att flyttas runt.

Referenser

CAN (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) 2013. *Skoelevers drogvanor 2012.* Stockholm, CAN Rapport nr 133.

Halmstad kommun (2012). *Att vara ung i Halmstads kommun 2012 LUPP-Ungdomsenkät.*

Laholms Kommun (2013). *LUPP Lokal uppföljning av ungdomspolitiken i Laholm 2012 Ungdomar årskurs 8 och årskurs 2 på gymnasiet.*

Länsstyrelsen Skåne (2012). *Rökfria skolgårdar – En studie av rökning på tio gymnasieskolors skolgårdar.*

Länsstyrelsen i Stockholms län (2011). *Rökning på skolgårdar – en granskning av några gymnasier.* Rapport 2011:33.

Länsstyrelsen Södermanlands län (2013). *Rökfri skoltid – Kraftsamling för rökfria skolgårdar.* Rapport 2013:3.

Länsstyrelsen Östergötland (2013). *Rökfria skolgårdar – sanning eller myt.* Rapport 2013:4.

Länsstyrelserna (u.å). *Förena Förbättra Förändra. Alkohol, narkotika, dopning och tobak (ANDT).*

Proposition 2002/03:35 *Mål för folkhälsan*.

Proposition 2010/11:47 *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken*.

Regeringskansliet (2013). *Regeringens åtgärdsprogram för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2013.* Socialdepartementet, Stockholm.

Region Halland (2013). *Behovskartläggning 2013.*

Skolverket (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011.* Stockholm

Statens Folkhälsoinstitut (2009). *Handbok Tobakslagen*. Statens Folkhälsoinstitut, Östersund.

Statens Folkhälsoinstitut (2010 a). *Tobaksfri kommun –En guide för att utveckla det tobaksförebyggande arbetet.* Rapport 2010:10, Östersund.

Statens Folkhälsoinstitut (2010). *Tonåringar om tobak. Vanor, kunskaper och attityder.* Rapport 2010:20, Östersund.

Statens Folkhälsoinstitut (2011). *Rökfria skolgårdar och en tobaksfri skoltid – en kunskapssammanställning.* Rapport 2010:16. Östersund.

Statens Folkhälsoinstitut (2013). *Barn och unga 2013– utvecklingen av faktorer som påverkarhälsan och genomförda åtgärder.* Rapport 2013:02, Östersund.

Statens Folkhälsoinstitut (2013) *Länsrapport 2011- Länsstyrelsernas och kommunernas förebyggande arbete inom ANDT och tillsyn enligt alkohollagen respektive tobakslagen*. Rapport 2013:01. Östersund.

Tobakslagen 1993:581

WHO (2003). *WHO Framework Convention on Tobacco Control.* World Health Organisation, Geneva. Svensk översättning: SÖ 2008:53 *Världshälsoorganisationens ramkonvention om tobakskontroll*. Utrikesdepartementet.

Bilaga 1

LÄNSSTYRELSEN
HALLANDS LÄN

Information **1 (2)**

2013-04-17 **Dnr: 700-2548-13**

Enligt sändlista

Hej

Jag heter Jessica Persson och ska på uppdrag av Länsstyrelsen göra en kartläggning om rökning på Gymnasieskolor i Hallands län. Syftet med mitt arbete är att få en uppfattning om i vilken utsträckning rökning förekommer på skolområdet så att Länsstyrelsen effektivt ska kunna stödja kommunerna och lokala aktörer i det tobaksförebyggande arbetet.

Enligt Tobakslagen är rökning förbjuden på platser avsedda för barn- och ungdomsverksamhet, lagen omfattar samtliga personer som vistas på området och gäller dygnets alla timmar. Länsstyrelsen har i uppdrag att bidra med kunskap och information på lokal nivå och arbetar förebyggande mot alkohol, narkotika, dopning och tobak. Länsstyrelsen ska främja samarbetet mellan olika tillsynsmyndigheter samt stödja kommunerna i deras arbete.

Under de närmsta veckorna kommer jag att göra ett oanmält besök på er skola för att observera om det finns tecken på att rökning förekommer inom skolans område. Efter genomförd inspektion kommer jag att återkoppla, antingen direkt vid besöket om ansvarig finns på plats eller via telefon/e-post. Jag kommer även vilja ta del av en tobakspolicy om sådan finns.

Vid frågor eller funderingar är du alltid välkommen att kontakta oss.

Med vänliga hälsningar

Jessica Persson
Folkhälsosamordnare,
Praktikant på Utvecklingsenheten
Tel: 035-13 93 40
Mobil: 0768-42 66 51
e-post: jessica.persson@lansstyrelsen.se

Helena Strömdahl
Handläggare för Alkohol- och Tobakstillsyn
Tel: 035-13 20 18
e-post: helena.stromdahl@lansstyrelsen.se

Sändlista

Kattegattsgymnasiet, Box 1038, 301 10 HALMSTAD
Sannarpsgymasiet, Frennarpsvägen, 302 44 HALMSTAD
Sturegymnasiet, Engelbrektsgatan 36, 302 66 HALMSTAD
Klaragymnasiet, Engelbrektsgatan 36, 302 66 HALMSTAD
Drottning Blankas Gymnasieskola, Syskonhamnsgatan 5, 302 45 HALMSTAD
JB Gymnasiet i Halmstad, Nygatan 10, 302 43 HALMSTAD
Ljud- och Bildskolan, Gentoftevägen 2, 302 38 HALMSTAD
Aspero Idrottsgymnasium, Box 802, 301 18 HALMSTAD
Praktiska Halmstad, Skyttevägen 34, 302 44 HALMSTAD
Plönningegymnasiet, 305 61 HALMSTAD
Osbecksgymnasiet, Skottegränd 3, 312 31 LAHOLM
Traineegymnasiet, Norra industrigatan 1, 314 31 HYLTEBRUK
Vildmarksgymnasiet, Unnegatan 1, 310 83 UNNARYD
Falkenbergs Gymnasieskola, Nyhems plan 2, 311 35 FALKENBERG
Drottning blankas Gymnasieskola, Arvidstorpsvägen 12, 311 34 FALKENBERG
Peder Skrivares Skola, Föreningsgatan 96, 432 80 VARBERG
Drottning Blankas Gymnasieskola, Skeppsgatan 1-3, 432 44 VARBERG
Ljud- och Bildskolan, Träslövsvägen 58, 432 43 VARBERG
Plusgymnasiet, Skeppsgatan 12, 432 44 VARBERG
Praktiska Varberg, Industrivägen 3, 432 40 VARBERG
Sveriges Ridgymnasium, Kvarngårdens ridcenter, 432 32 VARBERG
Munkagårdsgymnasiet, Björkängsvägen 25, 432 78 TVÅÅKER
Aranäsgymnasiet, Gymnasiegatan 44, 434 42 KUNGSBACKA
Elof Lindälvs Gymnasium, Lindälvsgatan 3, 434 32 KUNGSBACKA
Beda Hallbergs Gymnasieskola, Södra Torggatan 16 vån 3, 434 30 KUNGSBACKA
Drottning Blankas Gymnasieskola, Nygatan 17, 434 30 KUNGSBACKA
Ljud- och Bildskolan, Box 10068, 434 21 KUNGSBACKA
Sveriges Ridgymnasium, Älvsåkersbyväg 2, 434 96 KUNGSBACKA
Kungsbacka Praktiska Gymnasium, Smörhålevägen 3-5, 434 42 KUNGSBACKA

Bilaga 2

LÄNSSTYRELSEN
HALLANDS LÄN

Observationsprotokoll rökfria skolgårdar

Datum: _____

Tid: började kl._____ avslutade kl._____ Väderförhållande_____

Kommun / Skolans namn:_____

Skolans inriktning Friskola ☐ Kommunal skola ☐ Antal elever _____

Beskrivning skolgård:

*Finns det en tydligt avgränsad skolgård? Ja ☐ Nej ☐ Delvis ☐

*Är området inhägnat? Ja ☐ Nej ☐ Delvis ☐

Beskrivning:

Observation:

Finns något som kan uppmana till rökning?

*Rökruta? Ja ☐ Nej ☐

*Askkoppar? Ja ☐ Nej ☐

*Väderskydd el. liknande? Ja ☐ Nej ☐

Annat:

Finns någon upplysning om rökförbudet?

*Skyltar? Ja ☐ Nej ☐

*Informationsblad, Policy, Annat

Beskriv:

Förekommer rökning på skolan?

*Rökande på skolgård: _____ st flickor_____ st pojkar _____ st vuxna

*Rökande i anslutning till skola dock ej på skolgården:

_____ st flickor _____ st pojkar _____ st vuxna. Avstånd från skolgården _____ m

Beskriv var det röks (i vilken miljö, t ex busskur, gångbana)

Andra tecken på rökning:

*Cigarettfimpar? Ja ☐ Nej ☐

*Cigarettpaket? Ja ☐ Nej ☐

Försäljningsställen:

Finns tobaksförsäljning vid skolan? Ja ☐ Nej ☐

Hur många? ____st inom _____ m

Iakttagelser:

Vid tillsynsbesöket talade vi med:

Namn	Befattning (Rektor, Skolsköterska, Lärare…)
_____	_____
_____	_____

Övrigt:

LÄNSSTYRELSEN
HALLANDS LÄN

Länsstyrelsen i Hallands län
Slottsgatan 2, 301 86 Halmstad
Telefon: 035-13 20 00
halland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/halland